

KİŞİLİĞİN OLUŞMASINDAKİ KÜLTÜREL ETMENLER

Doç. Dr. Zafer İLBARS

Kültür-kişilik ilişkisi Sosyal Antropolojinin belli başlı konularından biridir. Keesing'de dediği gibi insanın kendim anlaması için giriştiği çabalardaki en yeni gelişme kültür-kişilik ilişkilerinin sistematik incelenmesidir. Bu tür incelemelerde psikoloji, sosyoloji ve antropoloji işbirliği yapmaktadır. Bu disiplinlerin her biri kendine özgü teknikler geliştirmiş ve başarılı sonuçlar almışlardır. Ancak, bazı sorunlar vardır ki bu disiplinlerin sadece biri tarafından çözümlenemez. Bu sorunlar ancak disiplinler arası karşılaştırmalı araştırmalarla çözümlenebilir. Örneğin, deneysel psikoloji yapan bir kimse hayvanlarla çalışır ve sorunları çözümlerken az da olsa sosyoloji ve antropolojinin verilerinden yararlanır. Ama bu deneysel psikoloji uzmanı, kendi buluşlarını insan davranışlarını anlamak için uyguladığında durum önem kazanır. Sosyoloji ve Antropolojinin yardımları şart olur.

Bu üç disiplin kişilik psikolojisi üzerine eğilerek davranış bilimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Bu savı ilk kez ortaya atan Linton'dur.

İnsan topluluklarının temel davranışlarında o toplumun kültürünün şartladığı davranışlar vardır. Diğer bir deyişle adet üzerine yapılan bu davranışlara kültürel davranışlar ya da kültür değerleri diyoruz. O halde insan davranışını anlamak için kültürün ne olduğunu bilmek gerekir. Nedir kültür? SAPİR'e göre, "Kültür, varlığımızın yapısını belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların maddi ve manevi öğelerin birliğidir." LİNTON, "kültür, bir toplumun tüm hayat biçimidir" der. SOROKİN ise "kültürü, sosyal-kültürel evrendeki açık*seçik eylemlerin ve diğer araçlarını ortaya koyduğu ve nesnelleştirdiği anlamlar, değerler ve kurallar, bunların etkileşim ve ilişkileri, bütünleşmiş ve bütünleşmemiş gruplardır diye tanımlamaktadır. Kültürü bireysel psikoloji olarak gören BENEDİCT'in tanımı ise şöyledir. "Kültür büyütülerek ekrana yansıtılmış birey-

sel psikolojidir. WISSLER'e göre de "Kültür belli fikirler sistemi ya da bütünüdür."¹

Bir insanın kendi kültürünü bir bütün olarak görebilme yeteneği, onun kalıplarını değerlendirmek ve onların sonuçlarını onaylamak bir objektiflik derecesini öngörür. Bu en zor başarılan bir iştir. İnsanlar etnosantirik bir eğilim içindedirler. Yani diğer kültürleri kendi kültürlerini ön plana alarak değerlendirirler. Çağdaş bilim adamı kültür anlayışını geniş ölçüde çeşitli ilkel toplumlar üzerinde yapılmış olan kültür incelemelerinden kazanmıştır. Bu araştırmalar sonucunda ortaya çıkan tezatlar kendilerini etkilemiştir. LİNTON, bunu şöyle açıklar. "Kendi kültüründen başkasını bilmeyenler kendi kültürünü anlamazlar."² Psikologlarda dahil olmak üzere bilginlerin çoğu kültürün şartladığı bir çevrenin geliştiğini ve görev yaptığını fark etmeden tek bir kültür çevresi içinde yetişmiş bireyler üzerinde araştırma yaptıklarından, insan doğası hakkında yanlış düşünceler edinmişlerdir. FREUD bile, çoğunlukla reaksiyonlarda içgüdüleri almak hatasını yapmıştır. Ancak, son zamanlardadır ki reaksiyonları doğrudan doğruya kültür şartlanmasına bağlamak gereği ortaya çıkmıştır. Yani, kültür davranışları şartlanmaktadır. Ancak, diğer toplumlar ve kültürler hakkında bilgi edinmekle, kişilik araştırmalarında gerçeğe daha çok yaklaşmak olasıdır. LİNTON, Avrupa dışında bulunan toplumlardan malzeme toplamanın hâlâ güç olduğunu söylemektedir.

Psikolog ve psikiatristler gibi antropologlarda insan hayatının işleme nedenlerini araştırmaktadırlar. Kişiliği etkileyen etmenlerin payını saptadığımız ölçüde, isteğe en uygun karakterleri yaratmak üzere, örgün ve yaygın eğitimle Uluslararası farkları ve çatışmaları anlayabiliriz. LİNTON bir insanın karakteristik olarak sahip olduğu zihinsel ve fiziksel kapasitelerinden hangisinin kısmen kültür tarafından belirlendiği sorusunu sorar. İnsanın kendi kendini biçimlendirme eğilimi olduğu bilinmekle birlikte herhangi bir kültürde bu "sosyalleştirme" tanımı bir bireyin belirli durumlardaki günlük davranışını önceden bilebilme halidir. Buna göre, insan fizyolojik bağımsızlığın çoğunu kendi kültürünün kontrolüne bıraktığında, o insan toplum içinde diğer insanların yaptıklarını yaptığında yani kültürün şartladığı birtakım tarz haline gelmiş yolları izlediğinde sosyalleşmiştir". Bilindiği gibi, kültür-kişilik ilişkisi bebeldikten itibaren başlar. Hangi toplumda ve iklimde olursa olsun her yeni doğan çocuk çaresizdir, dışardan verilecek bakıma son derece bağımlıdır. Fakat, çocuğa verilen bakım tarzı toplumdaki topluma, aileden aileye büyük çapta değiş-

inektedir. Kişilikler arasındaki farkları açıklayabilmek için, bu farklı bakım tarzlarının gelişme üzerindeki etkilerini bilmemiz gerekmektedir. Kalıtsal özellikler nasıl ber yeni doğan çocuğun birbirinden farklı olmasını sağlıyorsa, çocuğa bakım tarzları da bu doğal farklılıkların artmasına ya da azalmasına neden olmaktadır. Her toplumda aileden aileye bakım ve yetiştirme yöntemleri olmakla birlikte, belli bir toplum içinde bunlar, bazı ortak özellikler taşımakta (geleneklerde olduğu gibi) ve toplumun bu ortaklaşılabilir özellikleri ve gelenekleşmiş tutumları, çocuk kişiliğine sindirilmektedir. Bu yüzden "Milli karakter", bir "Temel kişilik yapısı", bir "Modal karakter" den söz edilmektedir.³ Her topluma ait bireylerin çeşitli özellikleri doğal ve kalıtsal koşullardan ortaya çıkabileceği gibi, ortak toplumsal yaşantılardan ve kültürden de doğmaktadır. Bir toplum bireylerinin ortak yaşantıları arasında en başta bir yer tutan çocuk yetiştirme geleneklerinin kişilik gelişmesinde önemli bir konu olduğu gerçektir. Çevresel etkenler arasında çocuk yetiştirme tarzlarını toplumun öbür kurumlarından, gelenek, inanç, ekonomi ve politikasından kesinlikle ayırmaya imkan olmadığını ve hepsinin birbirini karşılıklı olarak etkilediğini de belirtmek yerinde olur.

Kültürden kültüre değişen bakım ve yetiştirme yollarına dikkat edilince, bunların bazılarının çocuğun bir döneme ait gereksinimlerini karşıladıkları, bazılarının da dönem ihtiyaçlarını ileri derecede engelledikleri ya da yeni sorunlar çıkardıkları görülmektedir. Öncelikle geleneksel yetiştirme tarzları, o toplumda istenilen kişiliğin biçim almasına büyük etken olmakla birlikte bilinen bazı bilimsel gerçeklerle de çeliştikleri göze çarpmaktadır.

Oral dönemde, çocuk toplumun ilk temsilcisi olan annesi aracılığıyla çeşitli bakım ve yetiştirme tarzları ile temas gelmektedir. Bu temasın çeşitli yönleri kolaylık olsun diye, beslenme, kundaklama, gibi alanlarda ele alabiliriz.⁴

Yeni doğan çocuğun beslenme tarzı, kültürel alış-verişinde ilk yaşantılardan biridir. Süt veriş biçimi, süresi, zamanının ayarlanması kültürden kültüre değişmektedir. Amerikalı antropolog Margaret Mead'de,⁵ çocukta karşılaşılan beslenme ve bakım tarzlarının yetişkin kişiliği üzerindeki rolünü göstermek için, ilkel toplumlarda yaptığı araştırmalarda, önemli bulgular yayınlamıştır. Yeni Gine'nin ARAPEŞ yerlileri yumuşak, nazik cömert ve iyimser insanlardır. Mead'e göre bu yerliler arasında çocukların aynı özelliklerle büyümesi basit bir taklit sonucu olmaz. Bu yerliler besinin fazla olmadığı verimsiz bir top-

rakta yaşamalarına karşın, hiç istifçilik yapmamakta, çocuklarını bolluk ve şevkatle büyütmektedirler ve çocukların yetişkin hayatta aynı özellikleri devam ettirmesi bu bakım tarzına bağlıdır. Öbür yandan, aynı ırktan olan MUNDUGUMOR kabilesinde ise çocuklar yoksunluk ve haşinlikle bakılmakta olup, bu yerliler sert, kavgacı, sabırsız ve güvensiz kişilerdir. Sosyal antropoloji.kişilik alanında araştırma metodolojisi bakımından yenilik getiren WHITING ve CHILD, 200 kadar değişik toplum hakkındaki etnografik bilgileri oral, anal, cinsel, saldırganlık ve bağımsızlık eğitimleri bakımından tasnif etmişler ve elde ettikleri bulguları, bu toplumlarda hastalıkları anlatmak için kullanılan yorumlarla karşılaştırmışlardır. Bu araştırmadan çıkan sonuca göre, çocuklarında yüksek "beslenme kaygısı" olan toplumlarda yetişkinlerin kullandıkları hastalık yorumları daha çok beslenme ile ilgili "oral yorumlar"dır. WHITING ve CHILD'a göre çocukluk çağında karşılaştıran beslenme kaygıları, yetişkinlerin çeşitli inanç, görüş ve davranışlarında belirli olmaktadır.

Gerçekten de annelerin çocuğu sütten kesme zamanını bir stres çağı olarak kabul ettikleri görülür.⁶ Sütten kesme tarz ve zamanının özel etkileri üzerinde yapılan araştırmalar yeterli değildir. Bu noktada da sütten kesme tarzı ve zamanının özel bir etken olmaktan ziyade, çocuğa bakanların genel tutumlarına ve genel bakım örneğine (pattern) bağlı bir etki yapacağı ileri sürülmektedir. Nitekim çok yumuşak ve yavaş bir biçimde sütten kesme tarzlarından en acı ve sert bir biçimde kesilmeye kadar çeşitli yöntemlerin kullanıldığı toplumlar vardır. Bir anne memesine biber sürerek çocuğunu memeden keserken (Türk ve Japon geleneksel kesiminde olduğu gibi⁷) onun başka ihtiyaçlarını yeterli bir biçimde karşılayabilir ve böylelikle yalnızca sütten kesme tarzı dolayısıyla çocuk çevresine annesine karşı olumsuz bir tutum geliştiremeyebilir.

Kundaklama ve çeşitli bağlama biçimlerinin çocuğun gelişmesinde etkili olduğu bilinmektedir. DENNIS ve DENNIS küçük çocukları bir beşik tahtasına sıkı sıkıya bağlayarak büyüten HOPI Kızılderili çocukları ile bağlama geleneğini bırakmış başka HOPI çocukları arasında motor gelişme bakımından ayrılık olmadığını göstermişlerdir. Antropologlar arasında oldukça ilgi çeken kundaklama üzerinde duran GORER'e göre Rus halkının kuvvetli bir lidere boyun eğmesi, çocukluk çağında kundaklanmış olmasına bağlıdır. GORER, Rus karakterinde "bağlanmayı kabul edersem süt alırım" temasının temel olduğunu söylemektedir, Mead ve Kluckhohn ise, kundağın kişilik ge-

üşmesinde rolü olabileceğini kabul etmekle beraber, Gorer'in spesifik açıklamalarını aşırı bulmaktadırlar. Ruth Benedict'de Doğu Avrupa ülkelerindeki kundaklama geleneğinin oldukça değişik örnekler gösterdiğini ve bunların herbirinde çocuğa iletilen duygu ve tutumun farklı olduğunu göstermektedir. Örneğin, Ruslar çocuğun kendi kendisini inciteceğine inandıklarından çocuklarını bizzat kendisinden korumak için kundaklarken, Polonya'lılar çocuğu çok yumuşak ve zayıf göreyerek onu "sertleştirmek" için kundağın gerektiğine inanırlar. O halde Benedict'e göre, kundağın bütün toplumlar için ortak bir etkisi olamaz zira çocuk üzerindeki etkileri kundağın yapılış amacına bağlı olarak değişebilir.⁸

Beslenmede olduğu gibi, anal eğitimde toplumdaki topluma değişen bir çok tarzlar ve uygulama zamanları vardır. Anne babasının üzerine dışkılansa ve işese bile hoşgörü ile karşılayan bazı Güney Amerika yerlilerinden, çocukları 2-3 aylık iken çok sıkı ve cezalı bir eğitime tabi tutan Madagaskar'ın TANALA yerlilerine kadar çeşitli tarz zaman ve şiddetli tuvalet terbiyesi yöntemleri vardır. Aşırı ceza ile uygulanmasa bile, tuvalet eğitimi Batı toplumunda yani Avrupa ve Amerika'da da üzerinde en çok durulan terbiye konularından biridir. Tuvalet eğitimi toplumdaki topluma farklılık gösterdiği gibi bir toplumun çeşitli tabakaları arasında da açık farklar göstermektedir. Bu farklılıkların küçük gelişmesi üzerindeki etkileri neler olabilir? Gorer'in Japonlardaki aşırı düzen, titizlik ve kontrol ihtiyacını sıkı anal eğitime bağladığı ve bu eğitimin gevşek olduğu toplumlarda titizlik ve düzenliliğin Japonlardaki kadar belirgin olmadığını bildirmektedir.⁹ Whiting ve Child araştırmalarında, çocuklarında yüksek "anal-sosyalleşme" gösteren toplumlarda, hastalık yorumlarının daha çok anal özellikle taşıdığını görmüşlerdir.

Çocuk doğduğu andan itibaren hatta doğumdan önce dahi, erkek ya da dişi oluşuna karşı toplumun verdiği değer ve tutumlarla karşılaşmakta ve bunlar çocuğun bakılma tarzına hiç şüphesiz etki yapmaktadır. Örneğin, erkek çocuğun daha uzun süre meme alması, daha fazla bakım görmesi her kültürde sıkça rasladığımız bir durumdur.¹⁰

Çocuğun cinsel benliğini tamamlaması hiç şüphesiz toplum içinde erkeklığe ve dişiliğe verilen, atanan rollerin gelişmesi ve sindirilmesi suretiyle olmaktadır.¹¹ FREUD'un dikkati çektiği gibi, biyolojik cinsel farklılıkların çocuk tarafından algılanması, hiç şüphesiz cinsel benliğin gelişmesinde önemli bir adımdır. Fakat bu dönemden çok daha

önce de erkek ve kız çocuk ayrı ayrı tutumlar ve davranışlarla karşılaştığında bunların da çocuk benliği üzerinde izler bırakacağı açıktır. O halde cinsel benliğin ayrışması derken, çocuğun kendi cinsiyetini tanıması kadar, toplum içinde o cinsiyetin gerektirdiği psikolojik ve kültürel özelliklerinde kazandması, cinsel bir rolün benlik içinde sindirilmesi de söz konusudur. Yani kadın-erkek farklılığı büyük ölçüde, cinsiyete değil, kültürel şartlanmaya (enkültürasyona) bağlıdır. Mead'in incelediği Yeni Gine yerlilerinden Arapesh'ler genel olarak bizim değerlerimizle kadınsı bir toplumdur. Kadınlar ve erkekler aynı derecede pasif, nazik ve yumuşak olup, ev işleri ve çocuk yetiştirmede ortaklaşa görev görürler. Çocuklar arasında büyük cinsiyet ayrılıkları gözetilmez ve benimseme örnekleri olarak anne-baba rolleri arasında kesin farklar yoktur. Buna karşılık Mundugumor yerlilerinde erkekler ve kadınlar bizim ölçülerimizle daha çok erkek rolünü benimsemişlerdir ve her iki cinsiyet de gene aralarında derin bir cinsel işbölümü olmaksızın erkeksi bir biçimde yetiştirilmektedir. Öte yandan Tchambuli terlilerinde ise kadınlar saldırgan, hakim bir rol oynarlarken ve toplum işlerini ellerinde tutarlarken, erkekler bizim ölçülerimizle kadın rolünü benimsemiş durumdadırlar. Erkekler çocuklara bakar, ev işlerini görürler ve hatta karıları çocuk doğururken evin bir köşesine çekilerek karıları gibi doğum sancuları çekecek kadar kadın rolüne girerler. Özetlersek, *Arapesh* kültüründe kadınlar ve erkekler, Batı toplumundaki KADINLAR gibi, *Mundugumor* kültüründeki kadınlar ve erkekler ise batıdaki ERKEKLER gibi Tchambuli kültüründe ise kültürel roller ve ilişkiler batı geleneklerine göre, cinsel yönden ters kişilere verilmişti. Kadınlar batıdaki ERKEKLER, erkekler ise batıdaki KADINLAR gibi davranıyorlardı. Mead'in bulguları, cinsel iş bölümünü doğrulayan kendine özgü örnek olaylar değil, kadın-erkek farklarının çoğunlukla kültürel, yani öğretilmiş olduğunu gösterir.¹² Kadının "korkaklığı" ve erkeğin "cesareti" kültürel öğretilerdir.

Antropolog ve psikologların bebeklik ve çocukluktan sonra üstüne eğildikleri çağ, ergen çağ grubudur. Bu çağ insanlıkta biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve kültürden gelme etmenlerin kendini en belirgin olarak gösterdiği çağdır. 20. yüzyılın başına dek ergenlik çağı ile ilgili davranışlar biyolojik ve fizyolojik değişmelere bağlanmıştır. Son 50 yılda yapılan sosyal antropolojik, sosyolojik ve psikolojik araştırmaların sentezi ergenin gelişiminin kültürden etkilendiğini göstermiştir. Şöyle ki sadece biyolojik etkiler ergen çağına tek olarak tesir etseydi bütün kültürlerdeki bireyler aynı davranışı gösterirlerdi. Ergen-

ve kültürel etkilerin karşılıklı görüldüğü çağdır. Ergenlik çağında fizyolojik değişiklikler yanında cinsel olgunlaşma ve psikolojik bakımdan zihinsel gelişme bunların yanında sosyo-kültürel bakımdan sorumluluklara doğru yoğun bir hazırlanma görülür. Yetişkin sorumluluğuna hazırlanma süreci mahiyet ve süre bakımından toplumdaki topluma farklılık gösterir. Bedensel olgunlaşmanın artış gösterdiği çağda büyüme biyolojik kapasitenin ve çevre koşullarının ve yine kültürün etkisindedir. Aynı biçimde, psikolojik olgunlaşmada çevre kültürü tarafından gelişmeyi hızlandıracak zihinsel ve kültürel uyarıcı imkanlarının sağlanmasına bağlanır. Bu - çağda insanların sahip oldukları sözünü ettiğimiz bu yetenekler her kültürde farklıdır. Bu devre kültür normlarının etki ettiği bir devredir. Ergenin zihinsel fonksiyonunun gelişmesi içinde bulunduğu kültürdeki gerekli uyarıcılara yani kültürün yeterli olmasına bağlıdır. Ergen bu çağda kültürün etkisindedir. Ergenlik çağındaki kültür etkisini incelerken cinsi olgunluğu da dikkate almamız gerekir. Ergenlikte birey cinsiyetinin gereği olarak sosyal rolünü öğrenir. Gerçekte birey bu rolünü çocuklukta öğrenmektedir. Cinsiyet farkları ve temeli buna dayanan farklı davranışlarda kültürden kültüre değişir. PICHER, Afrika'da genç kız ve erkeklerdeki rollerin diğer kültürlerden farklı olduğunu belirtir. Genç kız flört eder ve hamile kalabilir. Bizde ya da bazı kültürlerde cinsiyet gereği tanınan roller farklıdır. Bir A kültürü için ergen gruba yüklenen davranışı bir B kültüründe bulmak mümkün değildir. Cinselleşmeye dayanan davranışlara biyolojik olgunlaşma etki ediyorsa da birtakım psiko-sosyal ve kültürel etmenlerde büyük rol oynarlar. Örneğin, Samoa Adası yerlilerinde yapılan araştırmalar cinsel sapıklıkların çoğunun kromozom ve benzeri gibi biyolojik hususlardan ziyade kültürle ilgili olduğunu göstermiştir.

Ergenlik çeşitli toplumlarda farklılıklar gösterir.* O halde biyolojik buluş olayından bahsetmek hatalıdır. Buluş toplumsal bir olaydır. Birçok ilkel toplumlarda yapdan törenler çocuğun yeni yetişkinlik statüsünü tanımak üzere yapılır. Geçiş törenleri (initiation) buluş çağı törenleridir. Bu noktadan buluş biyolojik anlamını yitirmektedir.

Kuzey Amerika yerlilerinde yetişkin savaşçı anlamına gelir. Çocukluktan gençliğe geçerken savaşta başarı kazanmak üzere majik törenler yapılır. Adaya bir tür ameliyat biçiminde ağır işlemler uygulanır. Bu törenin sonunda aday yetişkin adını alır. Benedict, yaptığı araştırmalar sonucunda buluş çağının erkekler ve kızlar için toplumsal bir olayın işareti olduğunu saptamıştır. Bu çağda fizyolojik bakım-

dan kadın ve erkek hayatında farklılıklar vardır. Ancak, eğer fizyolojik olay dolayısıyla bu törenlerin yapılması gerekseydi bütün toplumlarda kızlar için de görkemli törenlerin yapılması gerekirdi. Oysaki her kültürde erkeklere ilişkin olarak bu çeşit törenlerin yapıldığına ve önem verildiğine göre törenler fizyolojik olaya ilişkin olarak görülmemektedirler. Bu törenlerin kız ve erkeğe birlikte uygulananlarına İngiliz Kolcmlna'sında rastlamaktayız.

Malinowski'nin saptadığına göre, Trobriand adası yerlilerinin ergenlik davranışıyla Samoa Adası'nda ergene tanınan davranışlar arasında benzerlikler görülmektedir.

Benedict'in, Mead'in, Malinowski'nin ve Cohen'in verdikleri kültürel farkı gösteren örnekler bizim çağdaş toplumlardaki ergenlik çağı sorunlarını daha iyi anlamamıza yol açmıştır. Burada biz ergenlik çağı ile 1. Buluş öncesi, 2. Buluş, 3. Bu çağın etkilerinin devam ettiği devreyi ele alıyoruz. Ergenlik devrinde ergenin ruhsal, bedensel ve zihinsel gelişimi oluşurken kültürel etmenler etki eder. Birey-kültür ilişkisine etki eden kültür unsurları çok yönlüdür. Bu çok yönlü etkileri birtakım sınıflamalar halinde toplayabiliriz. Şöyle ki,

1- Beden gelişmesi bakımından hızlı gelişme çağıdır. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki bedensel gelişme bakımından kronolojik bir yaş sıralamasını ele alamayız. Bu devrede metabolizma değişikliği, beslenme gücü ve zihin gücü fizyolojik gelişme ile birlikte gelişir ve değişir.

2- Bu değişimdeki etmenlerden biri de kalıttır. Kalıtım yoluyla esas buluş çağı ile ilgili hususlar bu bölüme geçer. Erken buluşa eren annelerin kızlarının da erken, geç buluşa eren annelerin kızlarının da geç buluşa ermesi gibi.

3- Bunların yanı sıra buluş çağında beden gelişmesini etkileyen kültürel etmenlerdir. Beslenme kültürel bir etmendir. Her kültürde farklı olduğu gibi aynı kültür içinde de farklılıklar gösterir. Yemeklerin hazırlanma tarzları, gencin protein ve kalsiyum ihtiyacının karşılanması toplumdan topluma değişiklik gösterir. Beslenme kültür ve gelişim arasında üçlü bir bağlantı vardır. Bedenin biçimlenmesi bakımından da kültürel etmenler etkilidir. Eski Çin'de ayağın küçük olması bir güzelliştir ve bu toplumun kültür değeridir. Kültürlere özgü olan etmenler, sağlık ve güzelliğe ilişkin olan etmenler beden gelişmesinde önemlidir. Kültür etmenini ergenin duygusal hayatına etki eden etmen

olarak da alabiliriz. Ergenlik çağında duygusallığı etkileyen etmenler hakkında iki görüş vardır.

a) Ergenlikle ilgili gelişmeyi cinsiyete bağlayan görüş ile,

b) Duygusal hayatı kamçılayan etmen olarak hormonlara yer vermekle birlikte, buluş sonrasında da görülen kültürel etmenleri ele almamız gereğini savunan görüştür.

Ergenliğin fırtınalı durumunun açıklanmasında sosyo-kültürel etmenler, çatışan ve değişen değerler olarak görülmelidir. Değerler sistemi birinci derecede gaye sistemi olduğundan değerler sistemi zedelendiğinde bireylere etki eder. Markiz adalarında, Fransızların işgali sırasında kadınların doğurganlıklarını bir süre için kaybetmelerinin nedeni çatışan ve değişen etmenlerdir.

Ergenin içinde bulunduğu topluma uyumu ancak ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Bazı kültür değerlerinin amacına varması için bu ihtiyacın karşılanması gerekir. Söz konusu uyum ergenin yetişkin yıllarındaki başarılarını da etkiler. Birey ait olduğu kültürde ilişkilerini aşağıda sayacağımız üç temele dayandırmaktadır.

I- Birey topluma karşı davranışım o toplum içindeki bireylerden öğrenir.

II - Bireyin öğrenimi ancak bir toplumsal kuruma katılmak suretiyle olur.

III - Ergenin toplumdaki bireylerle ilişkisinin mahiyeti içinde yaşadığı kültürün tahlili ve katıldığı grubun toplumsal hayata nasıl katıldığı araştırılmasıdır. Birey girdiği topluma, paylaştığı kültüre aile yolu ile katılmaktadır. Aile ergene kültürü öğretmek, öğretilecek şeyi çevreden seçmek, yorumunu yapmak ve sonucu değerlendirmekle görevlidir, işte çocukluk çağından başlayarak aile seçici ve değerlendirci bir yol izleyerek çocukta kişisel ve toplumsal davranışlarla ilgili değerler duygusunun gelişmesine yol açmış olur.

Kişilik bireyin karakteristik özelliklerinin birleşik bir sistemi olduğuna göre kişiliği tayin eden etmenler nelerdir? Kişiliği tayin eden etmenleri Kimbel Young üçe ayırır:

1- Kişilik yapısının karakteristik yönleri, görünüş, ağırlık ve yapı,

2- Kişinin içinde yaşadığı kültür,

3- Kişinin olağanüstü deneyimleridir. Bu üç kategori biçiminde ayırdığımız etmenlerin tümü kişiliği oluşturur.

1- Kişiliği doğrudan doğruya etkileyen morfolojik karakter, fiziksel görünüş, ağırlık ve yapıdır. Cüce ile devin dış görünüşleri aynı değildir. Ancak her ikisindeki fiziksel farklılığa karşın, bu fiziksel durumun kültürel ve sosyal bakımdan değerlendirilmesi, mânâlandırılması içinde bulunduğu kültür tarafından yapılır ve her kültürde farklıdır. Burada bizlerle Trobriand'lıları karşılaştıralım. Bizde yeni doğan çocuk ana ya da babasına benzetilir. Bu benzetmeler o kişinin kişiliğinin oluşmasında rol oynar. Benzetilen kişinin kişiliği çocuğa empoze edilir. Trobriand Adası yerlilerinde çocuğun ana tarafına benzemediği inancı hakimdir. Buda çocukların babaya benzediğine inanılır. Baba kişiliği fiziksel yönden çocuğa empoze edilir Malinowski, bu yerlilerde erkek kardeşlerin fiziksel karakter bakımından asla birbirine benzemediğine inanıldığına işaret ederek, "kardeşler için birbirine ne kadar benziyor denilirse bu kaba bir davranış olarak nitelendirilir" der. Bizde kızıl saçlıların çabuk kızdığı, sarışınların da inatçı oldukları inancı vardır. Bunun ne ölçüde geçerli olduğu şüphelidir. Dış görünüş ile kişilik arasında belli bir bağ kurulamaz.

2- Herhangi bir kültürde normal olarak nitelendirilen davranışı o toplumun kültürü tayin eder.

3- Bireyin yaşamındaki özel deneyimleri ise o toplumun kültürünün bireye tanıdığı sınırlara bağlıdır yani kültürün bütün bölümleri her insana açık değildir. Belirli sosyal statüsü olan insanların, toplumda birtakım deneyimler kazanma şansları birbirinden farklıdır. Hatta aynı statüdeki bireylerin bile deneyimleri aynı değildir. Kültür, bütün insanların deneyimlerini karakterize etmek suretiyle kişiliği standart hale getirmeye yönelir. Bütün toplumlarda buna özenilir. Bu özeniş her kültür için farklıdır. Hayatta farklı deneyimler o kadar çoktur ki, herhangi bir kültür için kişilik standardizasyonu gerçekleştirilemez.

Şimdiye değin söylediklerimizi özetlersek: Kişilik geniş ölçüde bir öğrenim ürünüdür. Öyleyse, bireyi kendi kültürünün bir parçası haline getiren bir süreç olan enkültürasyon (enculturation) ise eğitim, öğretim yoluyla oluşan bir süreçtir. Eğitim ise antropolojik anlamda, bireyin içine doğduğu toplumda doğuştan bu yana bütün hayatı, boyunca az ya da çok devam eder. İşte eğitim aracılığı ile ki, birey kendi kültürünün tarzlarını öğrenir, kendi kültürüne katılmış olur. Aynı zamanda bir temel kişilik kazanır ki bu akli melekeler, algılamalar, düşünceler alışkanlıklar ve şartlanmış heyecana dayalı cevapların karmaşık bir kalıbıdır. Böylece küçük kısmen kalıtım yolu ile kontrol edilen yeteneklerde, kısmen de bireyin hayatı boyunca yüklendiği bir çok

statü ve rollerde ve kısmen de ilgili kültürde ona verilen eğitim sonucu oluşur. Görülüyor ki eğitimle toplum arasındaki bağlantının temel nedeni, biçim ve koşullardaki farklılaşmaya karşın bütün toplumlardaki eğitmek ve öğretilmek zorunluğunun duyulmasıdır.

Öte yandan, bir insanı içinde bulunduğu toplumun ve kültürün bir üyesi haline getiren süreç, "her insan doğasının yoğurulmasıdır. Bu yoğurulma işi ise öğrenme aracılığı ile gerçekleşir. Başka bir deyişle bu süreç insanın öğrenim yolu ile sonradan kazanmış olduğu birtakım davranışların dahil olduğu yoğurulma işidir". Kısacası, kişilik geniş ölçüde bir öğrenim ürünüdür. Bunda değerler sisteminin yani kültürün büyük payı olduğu açıktır. Çünkü öğrenimin bir çoğu da ilgili kültür tarafından tayin ve kontrol edilmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1 Güvenç, B. *İnsan ve Kültür*. Sosyal Bilimler Derneği G. 1. Ankara 1972
- 2 Linton, R. *The Cultural Background of Personality*. New York Appleton Century Crofts. 1945
- 3 Öztürk, O. "Toplumsal Çocuk Yetiştirme Tarzları ve Kişilik Gelişmesi" *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*. Cilt 8. Sayı 2. 1965
- 4 Whiting, B. *Six Cultures, Studies of Child Rearing*. Chiago, 1963
- 5 Mead, M. *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*. New York. Morrow. 1935
- 6 İlbars, Z. "Türk ve Japon Kültüründe Çocuk Yetiştirme Usullerindeki Benzerlikler". *Antropoloji Dergisi*. D.T.C. Fak. Yayını. Sayı 10, 1981
- Whiting, B. a.g.e.
- 7 İlbars, Z. a.g.e.
- 8 Benedict, R. *Cultural Patterns and Technical Change*. A Mentor Book. Unesco, 1955.
- 9 Whiting, B. a.g.e.
- 10 İlbars, Z. *Battal Köyünde Fıstık Tarımının Toplum Kültüründe Meydana Getirdiği Değişmeler*. D.T.Ç. Fak. Basılmamış Doktora Tezi 1973, Ankara
- 11 Mead, M. a.g.e
- 12 Mead, M. a.g.e